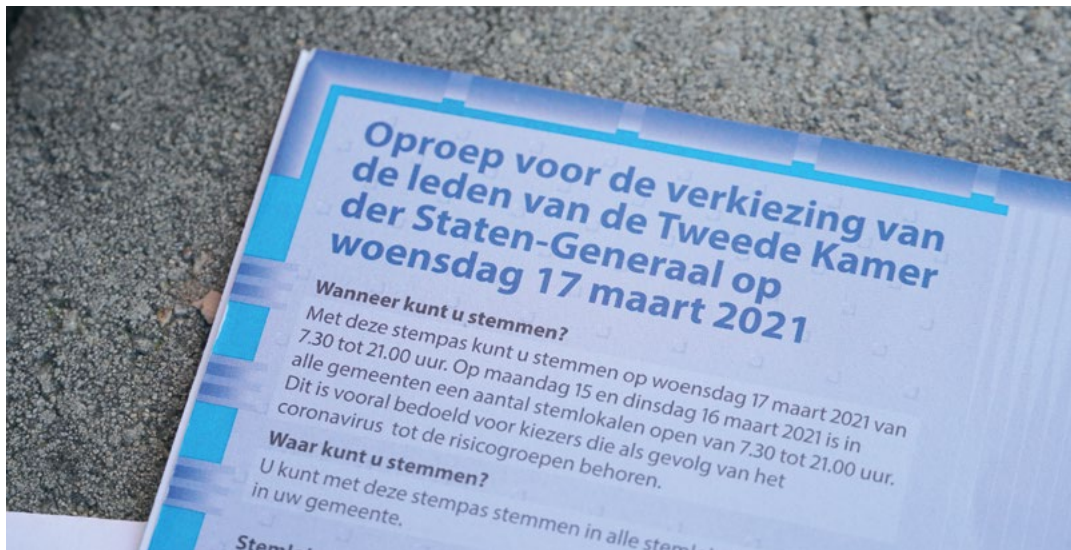

Tweede Kamerverkiezingen 2021

Oproep voor de Tweede Kamerverkiezingen 2021 | Foto: Dafinchi

Vertekende beelden. Verkiezingsuitslag 2021

door Bert van den Braak

Zwaar verlies van links, verdere fragmentatie, toenemende onvrede, behoud van vertrouwen, opkomende partijen ter rechterzijde, succesvolle campagnes, relatieve stabiliteit, coronaverkiezingen. Het zijn zo maar wat etiketten die op de Tweede Kamerverkiezingen van maart 2021 zijn te plakken. Bij die veelheid van beelden kan al snel vertekening ontstaan, want de vraag is hoe verschuivingen precies moeten worden geïnterpreteerd.

Nu zijn er na de meeste verkiezingen verschillende interpretaties van de uitslag. Historisch gezien zijn daar goede voorbeelden

van. In 1977 won de PvdA bijvoorbeeld tien zetels en leek zij de grote winnaar, maar herstelden tegelijkertijd CDA (dat voor het eerst als zodanig meedeed) en VVD hun parlementaire meerderheid. Dat was cruciaal voor de formatie, omdat het CDA zich er in zijn onderhandelingen met de PvdA steeds van bewust was dat er een alternatief was. De PvdA veronachtzaamde dat. Het resulteerde uiteindelijk in het kabinet-Van Agt/Wiegel.

In 2003 verloor D66 (opnieuw) en leek die partij uitgeschakeld voor regeringsdeelname, maar nadat opnieuw een formatie van

CDA en PvdA was misgelopen, bleek D66 toch bereid mee deel te nemen aan een kabinet (Balkenende II). In 2010 verhinderde het zware verlies van het CDA niet dat die partij uiteindelijk sterk werd vertegenwoordigd in het eerste kabinet-Rutte.

De machtsverhoudingen worden als regel pas goed zichtbaar in de formatie. Er blijken vrijwel altijd verscheidene opties voor het vormen van een coalitie te zijn. Meestal worden die pas duidelijk nadat bepaalde opties toch onmogelijk zijn gebleken. Een uitzondering was 2012 toen VVD en PvdA tot elkaar ‘veroordeeld’ werden, maar die handschoen toen samen ook verrassend positief en snel oppakten.

Aan de uitslag van maart vallen een aantal zaken op. De vier regeringspartijen hebben het gezamenlijk goed gedaan. Dat een zittende coalitie per saldo stabiel blijft (zelfs lichte winst) kwam sinds 1998 niet meer voor (in 2012 wonnen VVD en CDA per saldo twee zetels, maar voormalig gedoogpartner PVV werd afgestraft met een verlies van negen zetels). Wel zijn er – bijna onvermijdelijk – verschuivingen in de krachtsverhoudingen tussen de coalitiepartijen. Nu in de vorm van winst van D66 (plus vijf), lichte winst van de VVD (plus een) en verlies van het CDA (min vier). De verkiezingen van 1986 gaven in dat opzicht een veel ingrijpender beeld te zien (het CDA won negen zetels en de VVD verloor er negen).

Het zetelbehoud van de coalitie duidt al op enige stabiliteit, dat is evenzeer zo als we kij-

ken naar het aantal zetels dat van kleur veranderde. Dit jaar waren dat er 21, maar in 2002 maar liefst 46 en in 1994, 2006, 2010 en 2017 respectievelijk 34, 31, 34 en 38. De winst van D66 is eveneens bijzonder. De ‘tweede’ regeringspartij verloor bijna altijd, met de PvdA in 2017 als meest dramatische voorbeeld. Alleen Bolkestein wist in 1998 een rol als tweede in de coalitie voor de VVD om te zetten in zetelwinst (toen zeven zetels). Daarvoor was er alleen in 1977 winst voor alle regeringspartijen (negen zetels). Voor D66 was het beeld in het verleden zelfs dramatisch: in 1982 van 17 naar 6, in 1998 van 24 naar 14, in 2003 van 14 naar 7 en in 2006 van 7 naar 4. ‘Regeren is halveren’, heette het lang.

De verschuivingen bij de afgelopen verkiezingen vonden in weer belangrijke mate binnen de ‘blokken’ plaats. Wisseling van kiezersgedrag kan weliswaar niet als een eenvoudig rekensommetje worden gezien, want de uitwisseling van kiezers tussen partijen is veel complexer. Niettemin zijn de verschuivingen zoals meestal het grootst tussen verwante partijen. Zo haalde D66 per saldo kiezers weg bij GroenLinks en zag de PvdA in de laatste fase van de verkiezingsstrijd eveneens haar lichte winst verdampen door onverwacht sterkere groei van D66. De sterke campagne van Sigrid Kaag speelde daarbij ongetwijfeld een grote rol.

Hoewel er allerlei kanttekeningen zijn te maken bij een links-rechts-indeling van partijen valt te constateren dat links als geheel slechts licht verloor, en dat ondanks nieuw verlies van de SP. Nieuwkomers Volt en BIJ1 worden

daarbij tot ‘links’ gerekend. In 2017 hadden partijen ter linkerkant samen 64 zetels en nu zijn dat er 63. Met de komst van Volt en BIJ1 en eerder van DENK – over het ‘linkse’ karakter van die partij valt te twisten – is de daar al bestaande versplintering nog vergroot.

Ter rechterzijde was, naast de stabiliteit van de VVD, de lichte groei van partijen aan de rechterflank opvallend. Die winst ging eveneens gepaard met verdere versplintering. De PVV verloor drie zetels, maar FVD won er zes en nieuwkomers JA21 en BBB behaalden respectievelijk vier zetels en één zetel. De rechterflank steeg zodoende van 22 naar 29 zetels. JA21 lijkt daarbij vooralsnog de meest constructieve partij en zou dichterbij het centrum kunnen zitten dan mogelijk gedacht.

Het gehele (constructieve) centrum beschikt nog altijd over een ruime meerderheid, zelfs als bijvoorbeeld de Partij voor de Dieren en DENK daar niet toe worden gerekend. De trend dat de ‘traditionele’ middenpartijen (inclusief D66) verzwakken, zette echter nog wel enigszins door vanwege het forse verlies van het CDA, waar slechts een zetelwinst voor de VVD tegenover stond. Het centrum (VVD, D66, CDA, PvdA) heeft nog 82 zetels over. In 2017 waren dat er 80, maar in 1977, 1986 en 2003 respectievelijk 138, 142 en 124. In 2012 hadden de vier samen nog 104 zetels; een zeer ruime meerderheid dus.

Waren het ook coronaverkiezingen? De vraag is uiteraard in hoeverre de coronacrisis bij de nieuwe machtsverdeling een rol heeft gespeeld. Niemand zal ontkennen dat het

voor velen vertrouwenwekkende leiderschap van Mark Rutte de VVD geen windeieren heeft gelegd. Critici zullen daar tegenover stellen dat de winst – ondanks die rol in de crisis – wel erg gering was. Dat een zittende premier zijn partij voor de vierde keer op rij tot grootste weet te maken en voor de derde keer tot winst bracht (in 2017 verhinderde verlies niet dat de VVD de grootste bleef) is een prestatie van formaat. Zij is bovendien uniek in de parlementaire geschiedenis.

De door FVD tegen het coronabeleid gevoerde campagne heeft ongetwijfeld bijgedragen aan het succes van die partij. De voorkeurstemmen voor Wybren van Haga lijken dat te ondersteunen. Wat dat voor de langere termijn betekent, is ongewis. Het is waarschijnlijk dat een corona-effect een volgende keer niet optreedt, maar de gedachte dat FVD en JA21 in veel opzichten ‘communicerende vaten’ zullen zijn, is evenmin gek. Veel zal uiteraard afhangen van hun opstelling in de Tweede Kamer, maar dat er inclusief de PVV ter rechterzijde van de VVD potentieel een zetel of 30 ligt, lijkt duidelijk. Bij de vorige verkiezingen waren dat er zes à zeven minder.

Aangezien bij dat deel van het electoraat veel wantrouwen in de zittende macht zit, zal het niet eenvoudig zijn om daar terrein terug te winnen. Het is ook te simpel om te denken dat bijvoorbeeld alleen een (nog) strenger migratiebeleid – voor zover daar al ruimte voor is – dat wantrouwen kan wegnemen. Een helder, zelfverzekerd en sociaalverantwoord beleid biedt waarschijnlijk meer perspectief. Of simpel gezegd: een succesvolle regeringspolitiek.

Campagne VVD | FotografiekB

De verkiezingsstrijd was lange tijd een strijd in en tussen het midden. Het CDA had een spilpositie en vaak stond de vraag centraal of CDA en VVD samen tot een meerderheid konden komen. Als dat niet zo was, dan was het CDA ‘veroordeeld’ tot een coalitie met de PvdA. Soms was daarbij sprake van veel tegenzin (het duidelijkst in 1981), soms iets minder (1989 en 2007), maar hartelijk en blijvend was de samenwerking nimmer. Vanaf 2002 waren vrijwel altijd drie partijen nodig voor een coalitie en in 2017 zelfs vier. 2012 was in dat opzicht de uitzondering. Ook nu is een brede coalitie (vier of zelfs vijf partijen) de bijna onvermijdelijke uitkomst, in elk geval als het om een meerderheidskabinet gaat.

De verkiezingen maken enerzijds voortzetting van de coalitie van Rutte III mogelijk,

maar inmiddels zijn er zoveel problemen ontstaan, dat de kans daarop klein lijkt. Een combinatie met VVD en D66 als motorblok is daarna het meest waarschijnlijk. De grotere versplintering na de verkiezingen maakt het vormen van een hechte meerderheidscoalitie lastig, maar lijkt meer mogelijkheden te bieden voor een lossere coalitie (of zelfs minderheidskabinet) dat ad hoc-akkoorden sluit om op specifieke terreinen tot een meerderheid te komen. Dat is denkbaar, maar ook wankel. Het vormen van een stabiel meerderheidskabinet, dat ook in de Eerste Kamer op voldoende steun mag rekenen, heeft veruit de voorkeur.

De verkiezingen leverden een gefragmenteerde Tweede Kamer op, met vooral veel kleinere fracties. Het is goed dat diverse meningen

een plek in het parlement vinden, maar een goede werkwijze en mogelijkheden tot werkverdeling is ook in het belang van de kiezers.

Aan gedwongen blokvorming, bijvoorbeeld door een hogere kiesdrempel, kleven bezwaren; net zozeer als er overigens bezwaren zitten aan een verzwakt parlement, waarin moeilijk meerderheden zijn te vinden. Of, en zo ja, welke les in dat opzicht uit de uitslag moet worden geleerd, is nog onduidelijk. Instrumenten zoals voorgesteld door de staatscommissie-Remkes (denk aan het terugzendrecht) kunnen bijdragen aan betere werking van het parlementair stelsel, maar het zijn uiteindelijk partijen, fracties en individuele Kamerleden die daarvoor

moeten zorgen. Met 17 fracties zal die betere werking bepaald niet vanzelf groter worden.

Bert van den Braak is verbonden aan het Montesquieu Instituut en bijzonder hoogleraar parlementaire geschiedenis en parlementair stelsel aan de Universiteit Maastricht.

Campagne D66 | FotografieB

